

NAZARIYA VA AMALIYOT UYG'UNLIGI: TURIZM MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHDA DUAL TA'LIM TIZIMINING STRATEGIK AHAMIYATI

Muxidinova Dilnoza Saidovna

Buxoro turizm va madaniy meros texnikumi maxsus fan o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20952597>

Annotatsiya. Mazkur maqolada turizm sohasi uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlashda dual ta'lim tizimining nazariy-uslubiy asoslari va amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Maqolaning maqsadi — dual ta'lim tizimining mohiyatini ochib berish, uning xorijiy mamlakatlardagi (Germaniya, Avstriya, Shveysariya) qo'llanilish tajribasini o'rganish va O'zbekistonda turizm yo'nalishi bo'yicha ushbu tizimni joriy etishning ilmiy-amaliy ahamiyatini asoslashdan iborat. Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy va tizimli yondashuv usullaridan foydalanilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni uyg'unlashtirgan dual ta'lim modeli turizm xizmatlari sifatini oshirish, bitiruvchilarning mehnat bozoriga moslashuvini tezlashtirish va ta'lim muassasalari bilan ish beruvchilar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashning samarali vositasi hisoblanadi. Maqola yakunida ushbu tizimni joriy etish bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, turizm ta'limi, kasbiy kompetensiya, amaliy tayyorgarlik, ta'lim-ishlab chiqarish hamkorligi, mehnat bozori, malakali kadrlar.

Abstract. This article analyzes the theoretical and methodological foundations and the practical significance of the dual education system in training highly qualified personnel for the tourism sector. The purpose of the article is to reveal the essence of the dual education system, to study its application experience in foreign countries (Germany, Austria, Switzerland), and to substantiate the scientific and practical significance of implementing this system in tourism education in Uzbekistan. The study applies comparative-analytical and systemic approaches. The results show that the dual education model, which integrates theoretical knowledge with practical skills, is an effective tool for improving the quality of tourism services, accelerating graduates' adaptation to the labor market, and strengthening cooperation between educational institutions and employers. The article concludes with concrete recommendations for implementing this system.

Key words: dual education, tourism education, professional competence, practical training, education-production cooperation, labor market, qualified personnel.

KIRISH (INTRODUCTION)

Jahon turizm sanoatining jadal rivojlanishi, raqobatning kuchayishi va xizmat sifatiga bo'lgan talablarning oshib borishi turizm sohasida malakali, amaliyotga yo'naltirilgan kadrlarni tayyorlash zaruratini keskin kuchaytirmoqda. Jahon Sayohat va Turizm Kengashi (WTTC) ma'lumotlariga ko'ra, turizm sohasi dunyo bo'ylab yuz millionlab ish o'rinlarini ta'minlaydi va bu ko'rsatkich yildan-yilga o'sib bormoqda. Biroq sohadagi eng dolzarb muammolardan biri — ta'lim muassasalarida olingan nazariy bilimlar bilan ish joylarida talab qilinadigan amaliy ko'nikmalar o'rtasidagi uzilishdir.

O'zbekistonda turizmni ustuvor yo'nalish sifatida rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan bo'lib, tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarda kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, uni xalqaro standartlarga moslashtirish vazifalari belgilangan. Ushbu sharoitda nazariy bilim va amaliy mashg'ulotni uzviy bog'laydigan dual ta'lim tizimi muqobil va samarali yechim sifatida diqqatga sazovordir.

Muammoning dolzarbligi shundan iboratki, turizm va mehmonxona xo'jaligi yo'nalishi bo'yicha kasb egallayotgan bitiruvchilarning nazariy bilimi bilan ish beruvchilar talab qiladigan amaliy kompetensiyalar o'rtasida sezilarli farq mavjud. Bu o'z navbatida korxonalarining yangi kadrlarni qayta tayyorlashga qo'shimcha vaqt va mablag' sarflashiga olib kelmoqda.

Adabiyotlar tahlili

Dual ta'lim tizimi masalalari xorijlik va mahalliy olimlar tomonidan turli jihatdan tadqiq etilgan. Germaniya tajribasi asosida shakllangan dual ta'lim modelining nazariy asoslari W. Greinert, F. Rauner kabi olimlarning ishlarida chuqur yoritilgan bo'lib, ular ushbu tizimning korxona va ta'lim muassasasi o'rtasidagi “ikki o'quv maydoni” (Lernort) prinsipiga asoslanishini ta'kidlaydilar. Turizm ta'limi sohasida esa kompetensiyaviy yondashuv va amaliyotga yo'naltirilgan o'quv dasturlari masalalari ko'plab mahalliy tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Shunga qaramay, turizm yo'nalishida dual ta'lim tizimini joriy etishning O'zbekiston sharoitiga moslashtirilgan kompleks modeli hanuzgacha yetarli darajada ishlab chiqilmagan, bu esa mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligini va dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi — dual ta'lim tizimining mazmun-mohiyatini ochib berish, uning turizm yo'nalishida tatbiq etilishining xorijiy tajribasini tahlil qilish va O'zbekiston sharoitida ushbu tizimni joriy etishning ilmiy-amaliy ahamiyatini asoslab berishdan iborat. Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat: dual ta'lim tizimining nazariy mohiyatini ochib berish; xorijiy mamlakatlar tajribasini qiyosiy tahlil qilish; O'zbekistonda turizm ta'limining hozirgi holatini baholash; tizimni joriy etishning afzalliklari va muammolarini aniqlash; amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

TADQIQOT METODOLOGIYASI (METHODS)

Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning bir qator usullaridan kompleks tarzda foydalanildi. Mavzuga oid xorijiy va mahalliy ilmiy adabiyotlar qiyosiy-tahliliy usulda o'rganildi, bu esa turli ta'lim tizimlarining o'zaro o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash imkonini berdi. Statistik ma'lumotlarni tahlil qilish usuli yordamida turizm sohasidagi bandlik va kadrlar bo'yicha miqdoriy ko'rsatkichlar baholandi.

Tadqiqotda tizimli yondashuv dual ta'lim tizimini uning barcha tarkibiy unsurlari (ta'lim muassasasi, korxona, davlat tartibga solish mexanizmlari) o'zaro bog'liqlikda o'rganish uchun qo'llanildi. Induksiya va deduksiya usullari xorijiy tajribadan umumiy xulosalar chiqarish va ularni mahalliy sharoitga tatbiq etish uchun, taqqoslash usuli esa Germaniya, Avstriya va Shveytsariya tajribalarini o'zaro solishtirish uchun ishlatildi.

Tadqiqot manbai sifatida quyidagilar tahlil qilindi: Jahon Sayohat va Turizm Kengashi (WTTC) va Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) hisobotlari; O'zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligining rasmiy statistik ma'lumotlari; oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarining turizm yo'nalishi bo'yicha o'quv dasturlari; mehmonxona va turizm kompaniyalari rahbarlari bilan o'tkazilgan ekspert so'rovlari natijalari.

TAHLIL NATIJALARI (RESULTS)

1. Dual ta'lim tizimining nazariy mohiyati

Dual ta'lim tizimi — bu nazariy bilim berish (kollej yoki universitetda) va amaliy ko'nikmalarni shakllantirish (korxonada, ish joyida) jarayonlarini bir vaqtning o'zida, uzviy bog'liq holda olib borishga asoslangan kasbiy ta'lim modelidir. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ushbu tizimning asosiy belgilovchi xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- ikki institutsional bazaning mavjudligi — ta'lim muassasasi va ishlab chiqarish (xizmat ko'rsatish) korxonasi birgalikda ta'lim jarayonini tashkil etadi;

- o'quv vaqtining bo'linishi — odatda haftaning bir necha kuni nazariy mashg'ulotlarga, qolgan kunlari amaliy mashg'ulotlarga ajratiladi;
- davlat va xususiy sektor sherikligi — o'quv dasturlari ishlab chiqarish ehtiyojlari hisobga olingan holda birgalikda ishlab chiqiladi;
- talabaning mehnat shartnomasi asosida ish haqi olishi — bu talabani moddiy jihatdan rag'batlantiradi va mas'uliyatini oshiradi.

Turizm sohasiga nisbatan bu tizim talabaning, masalan, mehmonxona menejmenti, sayyohlik agentligi faoliyati yoki restoran biznesi bo'yicha nazariy bilimlarni auditoriyada o'zlashtirishi bilan birga, real mehmonxona, turoperator kompaniyasi yoki aviakompaniyada amaliy malaka oshirishini nazarda tutadi.

2. Xorijiy tajriba: Germaniya, Avstriya va Shveytsariya misolida

Germaniyaning dual ta'lim tizimi (Duales System) dunyodagi eng samarali kasbiy ta'lim modellaridan biri sifatida tanilgan. Tahlil natijalariga ko'ra, bu mamlakatda turizm va mehmonxona xo'jaligi yo'nalishi bo'yicha kasb egallayotgan o'quvchilarning aksariyati o'qish davrining 70 foizdan ortig'ini bevosita korxonalarda amaliy mashg'ulotlarga bag'ishlaydi, qolgan qismi kasb-hunar maktablarida nazariy bilim olishga ajratiladi.

Avstriya va Shveytsariyada ham xuddi shunday model qo'llaniladi, biroq bu mamlakatlarda turizm sohasiga xos qo'shimcha xususiyat — tog' turizmi, mehmonxona va restoran xizmati bo'yicha ixtisoslashtirilgan kasb-hunar maktablarining keng tarmog'i mavjudligidir. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ushbu tizim natijasida bitiruvchilarning ishga joylashish ko'rsatkichi 90 foizdan yuqori bo'lib, bu raqam an'anaviy ta'lim tizimiga nisbatan sezilarli darajada yuqoridir.

Xorijiy tajribani tahlil qilish natijasida quyidagi muhim xulosalar shakllantirildi:

1. dual ta'lim samaradorligi davlat, ta'lim muassasasi va ishlab chiqarish korxonasi o'rtasidagi institutsional hamkorlikning aniq huquqiy asosga ega bo'lishiga bog'liq;
2. korxonalarning ta'lim jarayoniga moliyaviy va metodik jihatdan jalb etilishi tizimning barqarorligini ta'minlaydi;
3. malaka talablari milliy kasbiy standartlar asosida birxillashtirilgan bo'lishi lozim.

3. O'zbekistonda turizm ta'limining hozirgi holati

Tahlil shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda turizm yo'nalishi bo'yicha kadrlar tayyorlash asosan an'anaviy auditoriya-ma'ruza usuliga tayangan holda olib borilmoqda, amaliyot esa ko'pincha qisqa muddatli va formal xususiyatga ega. Natijada bitiruvchilarning nazariy bilimi bilan ish beruvchilar talab qiladigan amaliy kompetensiyalar o'rtasida sezilarli farq kuzatiladi. Mehmonxona va turizm kompaniyalari rahbarlari bilan o'tkazilgan so'rovlar natijalariga ko'ra, yangi kadrlarni qayta tayyorlashga sarflanadigan vaqt va mablag' sezilarli darajada yuqori bo'lib qolmoqda.

4. Dual ta'lim tizimini joriy etishning afzalliklari

O'tkazilgan tahlil dual ta'lim tizimini turizm yo'nalishida joriy etishning quyidagi ustuvor afzalliklarini aniqladi:

- ta'lim sifati jihatidan — talaba nazariy bilimni amaliyotda darhol sinab ko'rish imkoniga ega bo'ladi, zamonaviy mehmonxona boshqaruv tizimlari (PMS) bo'yicha real ko'nikmalar shakllanadi, mijozlar bilan muloqot va inqirozli vaziyatlarni boshqarish kabi “yumshoq ko'nikmalar” (soft skills) tabiiy muhitda rivojlanadi;
- iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan — bitiruvchilarning ishsizlik darajasi pasayadi, korxonalar o'zlariga kerakli kadrlarni “tarbiyalab” olish imkoniyatiga ega bo'ladi, davlat byudjetiga tushadigan yuk birmuncha kamayadi;

- institutsional hamkorlik jihatidan — ta'lim muassasalari va turizm-mehmonxona biznesi o'rtasida doimiy aloqa o'rnatiladi, o'quv dasturlari mehnat bozori talablariga muvofiq tezkor yangilanib boriladi.

5. Joriy etishdagi mumkin bo'lgan muammolar

Shu bilan birga, tadqiqot dual ta'lim tizimini joriy etishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan bir qator muammolarni ham aniqladi:

- korxonalarining ta'lim jarayoniga moliyaviy va vaqt jihatdan jalb etilishiga tayyor emasligi;
- amaliyot rahbarlari (mentorlar)ning pedagogik-metodik tayyorgarligi yetarli emasligi;
- dual ta'lim tizimini tartibga soluvchi mukammal huquqiy-me'yoriy bazaning shakllanmaganligi;
- kichik va o'rta turizm korxonalarining resurs cheklovlari sababli ushbu tizimga jalb etilishi qiyinligi.

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Olingan natijalar xorijiy tadqiqotchilar (Greinert, Rauner) tomonidan ilgari surilgan “ikki o'quv maydoni” nazariyasini tasdiqlaydi va uni turizm sohasi kontekstida konkretlashtiradi. Germaniya, Avstriya va Shveytsariya tajribasi shuni ko'rsatadiki, dual ta'lim tizimining yuqori samaradorligi tasodifiy emas, balki institutsional mexanizmlarning izchil ishlashi natijasidir: huquqiy baza, moliyalashtirish modeli va kasbiy standartlarning o'zaro muvofiqlashtirilgan holda faoliyat yuritishi asosiy omil hisoblanadi.

O'zbekiston sharoitida aniqlangan muammolar — korxonalarining tayyor emasligi, mentorlarning metodik tayyorgarligi yetishmasligi va huquqiy bazaning to'liq shakllanmaganligi — aslida xorijiy mamlakatlar ham dual tizimni joriy etishning boshlang'ich bosqichida duch kelgan to'siqlar bilan mohiyatan o'xshashdir. Bu esa ushbu muammolarning bartaraf etilishi mumkin ekanligini, biroq buning uchun bosqichma-bosqich va tizimli yondashuv talab etilishini ko'rsatadi.

Shuningdek, natijalar kichik va o'rta turizm korxonalarining dual ta'limga jalb etilishi xususida alohida e'tibor talab qilinishini ko'rsatadi: yirik mehmonxona zanjirlaridan farqli o'laroq, ular qo'shimcha rag'batlantiruvchi mexanizmlarsiz ushbu tizimga moliyaviy jihatdan qo'shila olmaydi. Demak, davlat tomonidan soliq imtiyozlari yoki subsidiya mexanizmlarini joriy etish dual ta'limning keng qamrovli tatbiq etilishi uchun zaruriy shart hisoblanadi.

XULOSA (CONCLUSION)

O'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, dual ta'lim tizimi turizm sohasi uchun raqobatbardosh, amaliyotga tayyor kadrlar yetishtirishning eng samarali yo'llaridan biridir. Xorijiy mamlakatlar tajribasi bu tizimning nazariy bilim va amaliy ko'nikma o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishdagi yuqori samaradorligini tasdiqlaydi. O'zbekistonda turizm yo'nalishida dual ta'lim tizimini muvaffaqiyatli joriy etish uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqilgan:

4. turizm va mehmonxona xo'jaligi yo'nalishlari bo'yicha dual ta'lim tizimini tartibga soluvchi alohida me'yoriy-huquqiy hujjat qabul qilish;
5. yetakchi mehmonxona zanjirlari va turoperator kompaniyalari bilan namunaviy hamkorlik shartnomalari ishlab chiqish;
6. korxonalarda amaliyot rahbarlari uchun pedagogik-metodik tayyorgarlik kurslarini tashkil etish;
7. kichik va o'rta turizm korxonalarini dual ta'lim tizimiga jalb etish uchun soliq va boshqa rag'batlantirish mexanizmlarini joriy etish;

8. milliy kasbiy malaka standartlarini xalqaro standartlar (UNWTO tavsiyalari)ga moslashtirish.

Yuqoridagilarga asoslanib, dual ta'lim tizimini turizm ta'limiga bosqichma-bosqich joriy etish O'zbekiston turizm sohasining xalqaro raqobatbardoshligini oshirish, sifatli xizmat ko'rsatish madaniyatini shakllantirish va barqaror kadrlar zaxirasini yaratishning strategik yo'nalishi bo'lishi mumkin, degan xulosaga kelish mumkin. Kelgusi tadqiqotlarda dual ta'lim modelini aniq pilot loyihalar asosida amaliy sinovdan o'tkazish va uning iqtisodiy samaradorligini miqdoriy baholash dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Turizm sohasini jadal rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarori.
2. Greinert W.D. European Vocational Training Systems: The Theoretical Context of Historical Development. Bonn: Federal Institute for Vocational Training, 2004.
3. Rauner F., Maclean R. Handbook of Technical and Vocational Education and Training Research. Dordrecht: Springer, 2008.
4. World Travel & Tourism Council (WTTC). Economic Impact Reports, 2024-2025.
5. UNWTO. Tourism Education and Training Guidelines. Madrid: World Tourism Organization.
6. O'zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi rasmiy statistik ma'lumotlari.